

Ημερήσια εκδρομή του Συνδέσμου Συριανών στην Αργολίδα, Μυκήνες και Ναύπλιο

Κείμενο, φωτογραφίες Χρήστου Θανόπουλου

Το Σάββατο 19 Οκτωβρίου, 20 μέλη και φίλοι του Συνδέσμου Συριανών πραγματοποίησαν ημερήσια εκδρομή στην Αργολίδα (Μυκήνες και Ναύπλιο). Ξεναγός μας ο Δρ. Αρχαιολογίας κ. Μάριος Μυλωνάς, συμπαθέστατος, ευπροσήγορος και με βαθιά γνώση του αντικειμένου. Μέλος της ομάδας των εκδρομέων ήταν η Δρ. Αρχαιολόγος Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων κ. Αγγελική Σίμωσι, επιβλέπουσα από το 2012 στις έρευνες που διεξάγονται στο Ναυάγιο των Αντικυθήρων, από την Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή. Η κ. Σίμωσι και ο κ. Μυλωνάς, έχοντας συνεργαστεί παλαιότερα στη Χαλκίδα, αντάμωσαν με χαρά πάλι μαζί. Ο καιρός ήταν δροσερός, με σύννεφα που δημιουργούσαν την ιδανική ατμόσφαιρα για την περιήγηση στις Μυκήνες, το ανακτορικό κέντρο που έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο, ανάμεσα στα μυκηναϊκά βασίλεια, όπως περιέγραφε και ο Όμηρος στην Ιλιάδα, με τον θρυλικό βασιλιά Αγαμέμνονα, του οίκου των Ατρείδων.

Με τη λήξη της Νεολιθικής Εποχής, γύρω στο 3200 π.Χ., ξεκίνησε η Ελλαδική Εποχή ή Εποχή του Χαλκού. Προηγήθηκε η Πρωτοελλαδική Περίοδος (3200–2000 π.Χ.), ακολούθησε η Μεσοελλαδική (2000–1600 π.Χ.) και η Υστεροελλαδική (1600–1100 π.Χ.) ή Ύστερη Εποχή του Χαλκού – Μυκηναϊκή Εποχή. Η περίοδος 3200–2000 π.Χ. είναι γνωστή και ως Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, καθώς τότε άρχισε η συστηματική χρήση μετάλλων (κυρίως χαλκού) για την κατασκευή εργαλείων, όπλων και άλλων αντικειμένων. Αναπτύχθηκαν σε αυτήν την περίοδο ο Πρωτοελλαδικός Πολιτισμός στην Ηπειρωτική Ελλάδα, ο Πρωτομινωικός στην Κρήτη, ανατολικό Αιγαίο και ο Πρωτοκυκλαδικός στις Κυκλάδες. Οι Μυκηναίοι (Αχαιοί) κατέβηκαν από το βορρά και εγκαταστάθηκαν στην Ηπειρωτική Ελλάδα. Είναι το πρώτο ελληνικό φύλο, όπως δείχνει η Γραμμική Β γραφή, που περιλαμβάνει ελληνικές λέξεις. Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός έχει βαθιές μεσοελλαδικές ρίζες και κοιτίδα την Πελοπόννησο. Οι Αχαιοί υιοθέτησαν εξελιγμένα οικονομικά και πολιτικά πρότυπα, από τη Μινωική Κρήτη, τις Κυκλάδες, την Αίγυπτο και την ανατολική ακτή της Μεσογείου, θεμελίωσαν όμως και διαμόρφωσαν το δικό τους πολιτισμό. Ήδη από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα π.Χ. είχαν φτάσει σε υψηλό επίπεδο κρατικής οργάνωσης, γνώσης της γραφής και των μεθόδων παραγωγής και εμπορίας. Γύρω στο 1450 π.Χ., μετά μάλλον την έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης και την καταστροφή των Μινωικών ανακτορικών κέντρων, κατέλαβαν την Κρήτη, τον πολιτισμό της οποίας αφομοίωσαν. Οι Μυκηναίοι ηγεμόνες διατηρούσαν ειρηνικές και φιλικές σχέσεις μεταξύ τους, γεγονός που εμφανίζεται από το ότι στα σημαντικά κέντρα δεν έχουν παρατηρηθεί μεγάλες καταστροφές, αλλά και από την κατασκευή και διατήρηση του πυκνού οδικού

δικτύου, καθώς και από την πραγματοποίηση τεράστιων τεχνικών έργων, όπως η αποξήρανση και καλλιέργεια της Κωπαΐδας, που δεν μπορεί παρά να ήταν συλλογική επιχείρηση, (του Ορχομενού και της Θήβας ή άλλων γειτόνων, γύρω στο 1300-1200 π.Χ.). Αυτές είναι οι σημαντικότερες ενδείξεις για την ειρηνική συμβίωση των κρατών των Αχαιών, ανάμεσα στα οποία ξεχώριζαν ο Βόλος, ο Ορχομενός, η Θήβα, οι Μυκήνες. Η Θήβα καταλάμβανε πρωτεύουσα θέση γύρω στο 1300 π.Χ. και οι Μυκήνες γύρω στο 1250 π.Χ. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι συνυπήρχαν στην αργολική πεδιάδα, σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, οι Μυκήνες, η Τίρυνθα και η Μιδέα. Η ουσιαστική απόδειξη είναι η ομοιογένεια του ίδιου του μυκηναϊκού πολιτισμού. Τα αρχαιολογικά ευρήματα, στα οποία περιλαμβάνονται κι οι πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής, δείχνουν ότι οι πολιτιστικές ζυμώσεις οδήγησαν τους λαούς του Αιγαίου σε κοινές θρησκευτικές αντιλήψεις και ιεροτελεστίες, κοινά έθιμα, κοινές μορφές τέχνης και γλώσσα, κοινές τεχνικές και σε υψηλή ποιοτική και ποσοτική παραγωγή. Στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας ενσωματώθηκαν φύλα, λαοί και κατά τόπους πρωτόγονοι ή εξελιγμένοι πολιτισμοί. Έτσι το σημαντικότερο επίτευγμα των Αχαιών ήταν η δημιουργία ενός έθνους. Οι Αχαιοί ήταν γεωργικός λαός, αλλά και στρατοκράτες (συχνά μισθοφόροι ή επιδρομείς) και έμποροι (στην ανατολική Μεσόγειο και ιταλική χερσόνησο). Το τέλος ήρθε ενώ ο Ελλαδικός πολιτισμός βρισκόταν στο απόγειό του, μετά και τον θρυλικό Τρωϊκό Πόλεμο (γύρω στο 1250 π.Χ.), η ηρωική περίοδος του οποίου αποτυπώθηκε στα ομηρικά έπη. Λίγο μετά το 1200 π.Χ. οι «Λαοί της Θάλασσας» κατέκλυσαν-ερήμωσαν τη Μικρά Ασία και τα λιμάνια της Χαναάν. Η αυτοκρατορία των Χετταίων κατέρρευσε. Οι Αχαιοί ηγεμόνες έχασαν τους εμπορικούς τους εταίρους και ο υπερπόντιος τομέας της συγκεντρωτικής ανακτορικής οικονομίας παρέλυσε ξαφνικά. Αυτό το τελικό στάδιο διήρκησε μέχρι τα μέσα του 11^{ου} αιώνα π.Χ. και είναι περίοδος πολιτικής αποκέντρωσης (τα μυκηναϊκά βασίλεια κατακερματίστηκαν), σταδιακής παρακμής και πολιτιστικής ένδειας. Η γραφή σταμάτησε να χρησιμοποιείται και πολλές καλλιτεχνικές δεξιότητες χάθηκαν. Πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένες μεταναστεύσεις πληθυσμών από τη βόρεια προς τη νότια Ελλάδα (Δωριείς), αλλά και από τον ελλαδικό χώρο προς την Κύπρο (Μυκηναίοι 12^{ος} – 11^{ος} αι. π.Χ.), τις ακτές της Μικράς Ασίας και τα κοντινά νησιά (Ίωνες, Αιολείς, 10^{ος} αι. π.Χ.), τα Δωδεκάνησα και τις απέναντι ακτές της Μικράς Ασίας (Δωριείς). Οι μεταναστεύσεις οδήγησαν στη μείωση του πληθυσμού της Ηπειρωτικής Ελλάδας, στην παρακμή και σταδιακή εγκατάλειψη των ανακτορικών κέντρων. Ο ανακτορικός πολιτισμός των Αχαιών είχε ολοκληρώσει τον κύκλο του. Τέτοια ήταν η ένδεια των Ελλαδικών κοινωνιών κατά τον 11^ο και 10^ο αι. π.Χ., ώστε πολλοί ερευνητές τους έχουν χαρακτηρίσει «Σκοτεινούς Αιώνες». Υπήρχε ελάχιστος πλούτος, σποραδικές εμπορικές συναλλαγές και η διακόσμηση των αγγείων γινόταν με γεωμετρικά μοτίβα. Ο χαλκός αντικαταστάθηκε από τον ανθεκτικότερο σίδηρο για την κατασκευή όπλων και εργαλείων.

Ο Μινωικός πολιτισμός, του οποίου τα πρώτα ανάκτορα κτίστηκαν στην Κρήτη γύρω στο 2000 π.Χ., ήταν κατά βάση αγροκτηνοτροφικός. Η οικονομία οργανώθηκε στα πρότυπα των αυτοκρατοριών της Εγγύς Ανατολής και διατηρούσε εντατικό

εμπόριο με την Αίγυπτο, τη Συρία και την Κύπρο. Οι Μινωίτες πιθανότατα δεν μιλούσαν την ελληνική γλώσσα και χρησιμοποιούσαν την Κρητική Ιερογλυφική και Γραμμική Α γραφή για διοικητικούς σκοπούς.

Στα ανάκτορα χτυπούσε η καρδιά της μινωικής και μυκηναϊκής κοινωνίας. Εδώ είχαν την έδρα τους οι τοπικοί ηγεμόνες, οι διοικητικοί αξιωματούχοι, το θρησκευτικό ιερατείο, και εργάζονταν οι ικανότεροι τεχνίτες της εποχής. Η κατασκευή τους ήταν μνημειακή, με εσωτερικές αυλές και πολυάριθμες αίθουσες διαμονής, εργασίας και αποθήκευσης. Στα υπόγεια όπου στοιβάζονταν οι καρποί της αγροτικής παραγωγής, ειδικευμένοι γραφείς κατέγραφαν σε πήλινες πινακίδες τα αποθέματα και έλεγχαν κάθε οικονομική συναλλαγή, ενίοτε χρησιμοποιώντας σφραγίδες για να πιστοποιούν την προέλευση των αγαθών. Στα εργαστήρια οι τεχνίτες κατασκεύαζαν αντικείμενα από διάφορα υλικά και τα διακοσμούσαν με ανάγλυφες παραστάσεις. Οι χώροι διαμονής, υποδοχής και λατρευτικών τελετών κοσμούνταν με πολύχρωμες τοιχογραφίες, με σκηνές από τη φύση, την καθημερινή ζωή, την θρησκευτική ζωή, το κυνήγι και τις εκστρατείες. Παρόμοια ανακτορικά συγκροτήματα υπήρχαν την περίοδο αυτή σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες της ανατολικής Μεσογείου και της εγγύς Ανατολής. Τα μινωικά ανάκτορα παρουσιάζουν ομοιότητες με πρωϊμότερα παραδείγματα που έχουν βρεθεί στις θέσεις Έμπλα και Μάρι της Συρίας. Τα πλησιέστερα παράλληλα για τα ανάκτορα και τις οχυρωμένες πόλεις των Μυκηναίων εντοπίζονται στη Μικρά Ασία και συγκεκριμένα στην πρωτεύουσα των Χετταίων, Χατούσα.

Οι Μινωίτες και Μυκηναίοι διακοσμούσαν πολλά από τα αγγεία τους, με σχηματοποιημένες εκδοχές εικονιστικών θεμάτων (πηγνά, ζώα, φυτά και πλάσματα της θάλασσας). Προς τα τέλη της Ύστερης Εποχής του Χαλκού άρχισαν να συνθέτουν πολυπρόσωπες παραστάσεις με πολεμιστές, άρματα, ταφικές πομπές, κ.α. Συχνότατη ήταν η διακόσμηση των εμπορικών σκευών που χρησίμευαν για αποθήκευση και διακίνηση ελαιολάδου, κρασιού και αρωματικών ουσιών. Το συνηθέστερο εμπορικό σκεύος ήταν ο ψευδόστομος αμφορέας (με κλειστό τον κεντρικό λαιμό και η εκροή του υγρού γινόταν από μια πλευρική παροχή). Αγγεία αυτού του τύπου εξαγονταν μαζικά σε κάθε γωνιά της ανατολικής Μεσογείου κατά την διάρκεια του 14^{ου} και 13^{ου} αι. π.Χ. Γραπτή διακόσμηση έφεραν και τα επιτραπέζια σκεύη. Στα μυκηναϊκά ανάκτορα έχουν βρεθεί αμέτρητα αγγεία πόσης, για μεγάλες συνεστιάσεις με οινοποσία, αγαπητές στη μινωϊκή και μυκηναϊκή αριστοκρατία.

Η ανθρώπινη παρουσία στις Μυκήνες πιστοποιείται, μέσω της κεραμικής, από τα τέλη της Νεολιθικής Εποχής και τις αρχές της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (αρχές της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ.). Η μεγάλη πολιτισμική αλλαγή στα τέλη της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. (γύρω στο 2000 π.Χ.), συνδέεται με την έλευση των πρώτων ινδογερμανικών φύλων στην Ηπειρωτική Ελλάδα, μετά από σειρά καταστροφών στα μεγάλα κέντρα της Πρωτοελλαδικής II περιόδου. Αυτοί οι Πρωτοέλληνες της Πρωτοελλαδικής III περιόδου και της Μεσοελλαδικής εποχής, που έζησαν σε ατείχιστους οικισμούς και καθιέρωσαν τον αρχιτεκτονικό τύπο του Μεγάρου και τον ενταφιασμό σε

κιβωτιόσχημους τάφους, γενίκευσαν τη χρήση του κεραμικού τροχού και δημιούργησαν την αδιακόσμητη μινύεια και την αμαυρόχρωμη κεραμική. Ο Μεσοελλαδικός πολιτισμός που στηρίχθηκε αρχικά στη γεωργία και την κτηνοτροφία, έφθασε στο απόγειό του τον 17^ο αιώνα π.Χ., όταν κυρίως μέσω των εμπορικών οδών οι φορείς του ήρθαν σε επαφή με τους πολιτισμούς της Μεσογείου. Το υψηλό επίπεδο πολιτισμού των γειτονικών λαών επηρέασε καθοριστικά τη λιτή νοοτροπία των πρώτων Ελλήνων. Οι αλλαγές δεν περιορίζονται μόνο στα εντυπωσιακά κτερίσματα που εμφανίζονται ξαφνικά στους τάφους των Ταφικών Περιβόλων Α και Β, στα τέλη του 17^{ου} και τις αρχές του 16^{ου} αιώνα π.Χ., αλλά καταγράφονται κυρίως ως σταδιακή αφομοίωση των προηγμένων πολιτικών και κοινωνικών προτύπων των γειτονικών λαών. Η μυκηναϊκή κεραμική θα δεχτεί για δύο περίπου αιώνες (16^{ος} – 15^{ος} αι. π.Χ.) την επιρροή των μινωικών αγγείων. Η εγκατάσταση μιας μυκηναϊκής δυναστείας στη Μινωική Κρήτη, η ίδρυση των ανακτορικών κέντρων και η δημιουργία ενός συγκεντρωτικού συστήματος διοίκησης στην Ηπειρωτική Ελλάδα, θα συμπορευτεί με την εξάπλωση εξαιρετικής ποιότητας προϊόντων μέσω του εμπορίου. Οι Μυκηναίοι θα δημιουργήσουν έναν ενιαίο κεραμικό ρυθμό, με λαμπρότητα και ομοιομορφία, στην ακμή της ηγεμονίας τους (1350–1100 π.Χ.), τη λεγόμενη «Μυκηναϊκή Κοινή». Η μυκηναϊκή κεραμική θα έχει μια τελευταία αναλαμπή (1150–1100 π.Χ.), πριν συρρικνωθεί και μεταλλαχθεί στους αιώνες που ακολουθούν.

Ένα πλήθος τεχνών και επαγγελμάτων που αναφέρονται στις πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής μαρτυρούν την επαγγελματική εξειδίκευση του μυκηναϊκού ανακτορικού κόσμου. Αναπτύχθηκαν η τέχνη και η τεχνική. Κατασκευάζονταν στα εργαστήρια καλλιτεχνών, αντικείμενα πολυτελείας, από εξωτικά υλικά, όπως ο χρυσός (χύτευση-εμπέστη τεχνική-συρματοτεχνική-κοκκίδωση), το ελεφαντόδοντο, η φαγεντιανή, οι ημιπολύτιμοι λίθοι. Οι κεραμείς δημιούργησαν πραγματικά έργα τέχνης σε πηλό, το φθηνό και άφθονο υλικό της περιοχής. Παράλληλα, μεγάλο μέρος του πληθυσμού ασχολείται με τη γεωργία (για την παραγωγή δημητριακών, λαδιού, κρασιού, μελιού) και την κτηνοτροφία (χοίρων, αιγοπροβάτων). Επίσης, το κυνήγι και το ψάρεμα συμπλήρωναν τη διατροφή των Μυκηναίων.

Πολυάριθμα αντικείμενα, σκεύη και οι πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής, αποδεικνύουν ότι εξειδικευμένες εργασίες, όπως η υφαντουργία, η κατεργασία των σιτηρών, καθώς και πολλές ασχολίες της οικιακής οικονομίας, γίνονταν από εργάτριες που είχαν εξαρτημένη σχέση εργασίας με το ανάκτορο ή ήταν σκλάβες. Γυναίκες της άρχουσας τάξης συμμετείχαν στις βασιλικές δραστηριότητες. Οι γυναίκες θεότητες, με τα περίτεχνα μινωικά ενδύματα, οι σεβάσμιες ιέρειες, αλλά και το πλήθος των γυναικείων ειδωλίων και ειδώλων, απηχούν το σημαντικό ρόλο των γυναικών στα θρησκευτικά δρώμενα και κατά συνέπεια την ιδιαίτερη κοινωνική τους θέση.

Στα μέσα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού εμφανίζονται στο Αιγαίο οι σφραγίδες, μετά από μια μακρά περίοδο χρήσης τους στα αναπτυγμένα διοικητικά συστήματα των πολιτισμών της Εγγύς Ανατολής. Η ευρεία διάδοση και χρήση τους

για διαχειριστικούς σκοπούς έφθασε στο απόγειό της στα μινωικά ανάκτορα. Αληθινά έργα τέχνης, οι μικροσκοπικοί έγγλυφοι λίθοι και τα σφραγιστικά δακτυλίδια χρησιμοποιήθηκαν παράλληλα ως κοσμήματα, αναθήματα και φυλακτά, με μακρά διάρκεια ζωής και μεγάλη αξία. Σε συνδυασμό με τα πήλινα σφραγίσματα, βεβαιώνουν την ύπαρξη ενός ανεπτυγμένου συστήματος ελέγχου της διακίνησης και ποιότητας των αγαθών. Κάτοχοι και χρήστες των σφραγίδων ήταν εκπρόσωποι της άρχουσας τάξης ή εξουσιοδοτημένοι υπάλληλοί τους. Οι Μυκηναίοι χρησιμοποίησαν τις σφραγίδες ως αντικείμενα κύρους και επικουρικά, σε συνδυασμό με τις πήλινες πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής.

Η γραφή επινοήθηκε στις πόλεις-κράτη της Μεσοποταμίας γύρω στο 3300 π.Χ. Οι Αιγύπτιοι τη χρησιμοποίησαν στα τέλη της 4^{ης} χιλιετίας π.Χ., ενώ τα πρώτα δείγματα γραφής του ευρωπαϊκού πολιτισμού οφείλονται στους Μινωίτες. Τρία διαφορετικά συστήματα γραφής επινοήθηκαν και εξελίχθηκαν στην Κρήτη από τα μέσα της 3^{ης} μέχρι τα τέλη της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ., για να υποστηρίξουν το ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης: η Ιερογλυφική, η Γραμμική Α και Β γραφή. Υπήρχε ένας μικρός κύκλος γραφέων, γνωστών της γραφής. Η Γραμμική Α περιλαμβάνει οικονομικά και ιερατικά-αφιερωματικά κείμενα. Η Γραμμική Β εξυπηρετεί την οικονομικοεμπορική μηχανή των ανακτόρων. Η αποκρυπτογράφηση της τελευταίας (1952) από τον Michael Ventris (ερασιτέχνη γλωσσολόγο-αρχιτέκτονα), μαζί με τον John Chadwick (καθηγητή φιλολογίας), απέδειξε ότι είναι μια συλλαβική γραφή, προερχόμενη από τη Γραμμική Α, από την οποία πήρε τα περισσότερα συλλαβογράμματα-ιδεογράμματα (σηματογράμματα) και αποδίδει μια προ-δωρική ελληνική διάλεκτο, της Αρκαδο - Κυπριακής οικογένειας γλωσσών. Συναντώνται καθαρά ελληνικές λέξεις όπως: wa-na-ka (άναξ - βασιλιάς), la-e-ge-ta (λαηγέτης-ηγέτης του λαού), ra-ka-na (φάσγανα - ξίφη), je-re-ju (ιερέυς), je-re-ja (ιέρεια), κ.α. Από τα ανακτορικά αρχεία μαθαίνουμε ότι στην Κρήτη εκτρέφονταν περίπου 80.000-100.000 πρόβατα. Από 30.000 πρόβατα παράγονταν 4.379 τεμάχια υφασμάτων. Υπήρχε μια αλυσίδα: βοσκών που φρόντιζε τις αγέλες προβάτων, υφαντρών, βαφέων, κ.λ.π. Στην Κύπρο ήταν σε χρήση, τουλάχιστον από το 1500 π.Χ., η Κυπρομινωϊκή γραφή, συλλαβική, συγγενής με τη Γραμμική Α. Παρέμεινε σε χρήση μέχρι τον 11^ο π.Χ. αιώνα, όταν έφτασαν οι Μυκηναίοι στην Κύπρο και εμφανίζεται η Κυπροσυλλαβική γραφή, στην οποία συγχωνεύτηκαν στοιχεία της Κυπρομινωϊκής και της Μυκηναϊκής Γραμμικής Β. Ήταν σε χρήση μέχρι τον 3^ο π.Χ. αι., οπότε επικράτησε το ελληνικό αλφάβητο στην Κύπρο. Η κατάρρευση του ανακτορικού συστήματος στα τέλη του 13^{ου} αιώνα π.Χ., οδήγησε και στην εξαφάνιση της Γραμμικής Β γραφής.

Την Πρώιμη Εποχή του χαλκού στον αιγαιακό χώρο, από τις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας, άρχισε η συστηματική χρήση μετάλλων, κυρίως χαλκού, για την κατασκευή εργαλείων, όπλων, σκευών, κοσμημάτων. Πρώτοι οι Μινωίτες ανακάλυψαν τα κοιτάσματα χαλκού στην Κύπρο και τα εκμεταλλεύτηκαν. Η μεταλλουργική τέχνη εξαπλώθηκε και στην Ηπειρωτική Ελλάδα, με εξαιρετικά ορειχάλκινα δείγματα, στους λακκοειδείς τάφους των ταφικών περιβόλων Α και Β των Μυκηνών. Ο ορειχάλκος,

κράμα χαλκού και κασσιτέρου (10:1), τήκεται σε χαμηλότερες θερμοκρασίες από το χαλκό και γίνεται μετά την τήξη σκληρότερος και ανθεκτικότερος. Οι μεταλλουργοί χρησιμοποιούσαν τη χύτευση σε μονές ή διπλές μήτρες και τη σφυρηλάτηση. Οι τεχνίτες είχαν μόνιμα εργαστήρια ή περιόδευαν. Η μυκηναϊκή μεταλλουργία έχει δύο φάσεις εξέλιξης, 16^{ος} – 15^{ος} αιώνας π.Χ., με αναζήτηση νέων μορφών – μεθόδων, μεγάλη δεξιότητα και 14^{ος} – 12^{ος} αιώνας π.Χ., με διάδοση σε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού.

Το ανακτορικό σύστημα διακυβέρνησης αναπτύχθηκε στις έδρες των ηγεμόνων και στηριζόταν στον έλεγχο της γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής και της διακίνησης αγαθών – προϊόντων, μέσω μιας κεντρικής διοίκησης με γραφειοκρατική οργάνωση. Οι πήλινες πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής, οι σφραγίδες και τα πήλινα σφραγίσματα βεβαιώνουν τη μορφή και την έκταση του διοικητικού ελέγχου. Η πολιτική οργάνωση σε ομόσπονδα κράτη με φεουδαρχική δομή, ευνόησε τη δημιουργία μιας πανίσχυρης άρχουσας τάξης, με επικεφαλής τους αξιωματούχους wa-na-ka και ra-wa-ke-ta. Το κύρος που τους περιβάλλει, προβάλλεται μέσω του κυνηγιού, τους αγώνες, που παραπέμπουν στον πολεμικό χαρακτήρα της άρχουσας τάξης. Το ευκίνητο δίτροχο άρμα συμπυκνώνει τα ηρωικά ιδεώδη της μυκηναϊκής κοινωνίας. Συμπληρωματικά, τα επιθετικά και αμυντικά όπλα, το ξίφος, το εγχειρίδιο, η οκτώσχημη ασπίδα και το οδοντόφρακτο κράνος, λειτουργούν ως αντικείμενα γοήτρου της άρχουσας τάξης.

Οι Μυκηναίοι υιοθέτησαν από την μινωική θρησκεία τελετουργικά στοιχεία και θρησκευτικές πεποιθήσεις, οδηγούμενοι σε έναν θρησκευτικό συγκρητισμό. Το Μέγαρο φιλοξενεί τις τελετουργίες που ασκεί ο άναξ, μαζί με ένα ιερατείο ανδρών-γυναικών, που ακολουθούν ένα ιερό μηνολόγιο. Οι τελετουργίες λαμβάνουν χώρα στο Θρησκευτικό Κέντρο του ανακτόρου των Μυκηνών, αλλά και σε δημόσια ή οικιακά ιερά ή στις οικίες της άρχουσας τάξης. Από τη Θεσσαλία έως την Κρήτη απλώνεται μια θρησκευτική «κοινή», με ένα κοινό πάνθεον, (με θεούς και θεές), εμπλουτισμένο με τοπικές θεότητες, όπως η Ποτνία Λαβυρίνθου, η Ποτνία Ίππων, η λατρεία των ανέμων σε πολλές τοποθεσίες (αναφέρεται ιέρεια ανέμων), κ.α. Στις πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής καταγράφονται ως αποδέκτες προσφορών, θεοί που επιβιώνουν στο πάνθεον των ιστορικών χρόνων, όπως ο di-i (Δίας), η e-ra (Ήρα), η a-ta-na ro-ti-na-ja (Πότνια-σεβαστή Αθηνά;), ο ro-se-i-da (Ποσειδώνας), er-ma (Ερμής), ο a-re (Άρης), η e-ri-nu Ερινύς, ο Διόνυσος, η Ειλυθία (θεά του τοκετού), αλλά και άλλοι που εξαφανίζονται. Στους σφραγιδόλιθους και στις τοιχογραφίες απεικονίζονται γυναικείες ανθρωπόμορφες θεότητες, όπως μια πολεμική θεά πάνω σε οκτώσχημη ασπίδα και δύο θεές δεξιά-αριστερά, με μορφή παλλαδίου (πίνακα φορητού, σαν φορητή τοιχογραφία), κρητικοί δαίμονες που κρατούν νεκρά ζώα, αλλά και υπαίθριοι χώροι άσκησης της λατρείας, θρησκευτικές πομπές και ιερά σύμβολα, όπως ο διπλός πέλεκυς και τα κέρατα καθοσίωσης. Σκιαγραφείται μία λατρεία προσαρμοσμένη στα ανθρώπινα μέτρα, που σχετίζεται με την καθημερινή ζωή και υμνεί τη φύση και τη γονιμότητα.

Ένα μεγάλο μέρος της θρησκευτικής τους πίστης εκφραζόταν στις ταφικές τελετουργίες. Έχτιζαν ευρύχωρους οικογενειακούς τάφους και οργάνωναν λαμπρές ταφικές τελετές, μεταφορά της σορού με πομπή, θρήνο, ενταφιασμό και τέλεση επιμνημόσυνου γεύματος. Το νεκρό συνόδευαν στον τάφο προσωπικά αντικείμενα, όπως αγγεία, κοσμήματα, ομοιώματα ζώων, ειδώλια θεοτήτων, για προστασία στο επιθανάτιο ταξίδι, προς το τέλος της Μυκηναϊκής Περιόδου, άρχισαν να χρησιμοποιούνται μεγάλα αγγεία (π.χ. κρατήρες), καθώς και πήλινες λάρνακες, με παραστάσεις ταφικών πομπών, θρηνηδών ή ηρωικών σκηνών, που θα συναντήσουμε πάλι στην Ύστερη Γεωμετρική Περίοδο.

Οι κύριοι τύποι των τάφων της Εποχής του Χαλκού είναι οι κιβωτιόσχημοι, οι κάθετοι λακκοειδείς, οι θολωτοί και οι θαλαμωτοί τάφοι. Οι κιβωτιόσχημοι επικρατούν στους προμυκηναϊκούς χρόνους, σε ομάδες ή εκτεταμένα νεκροταφεία, επενδυμένοι εσωτερικά με πλάκες, με ένα νεκρό σε συνεσταλμένη στάση. Οι κάθετοι λακκοειδείς εμφανίζονται στους πρώτους μυκηναϊκούς χρόνους και αντιπροσωπεύονται στους δύο ταφικούς περιβάλλους των Μυκηνών Α και Β (17^{ος} – 15^{ος} αι. π.Χ.). Στον ταφικό περίβολο Α βρέθηκαν έξι λακκοειδείς οικογενειακοί τάφοι και στον ταφικό περίβολο Β 26 τάφοι από τους οποίους οι 14 ήταν λακκοειδείς. Είναι ορθογώνιοι λάκκοι επενδυμένοι με αργολιθοδομή, κάλυψη με πλάκες, στηριγμένες σε δοκούς, γεμίζουν με χώμα και σημαδεύονται με αδιακόσμητη ή εγχάρακτη επιτύμβια στήλη. Οι θολωτοί τάφοι είναι βασιλικοί, με δρόμο, στόμιο, κυκλικό θάλαμο, κτισμένο κατά το εκφορικό σύστημα. Στις Μυκήνες έχουν βρεθεί εννέα θολωτοί τάφοι (του Ατρέα, της Κλυταιμνήστρας, του Αιγίσθου, κ.α.), σε τρεις ομάδες (1510–1460 π.Χ., 1460–1400 π.Χ., 1400–1250 π.Χ.). Στην τελευταία ομάδα ανήκει ο «Θησαυρός του Ατρέα», που περιλαμβάνει και πλευρικό θάλαμο και ο τάφος της Κλυταιμνήστρας. Θαλαμωτοί τάφοι που προοριζόνταν για όλες τις κοινωνικές τάξεις, λαξυόνταν στις πλαγίες των λόφων, με δρόμο, στόμιο, ταφικό θάλαμο. Χρησιμοποιούνταν για αλληπάλληλες ταφές και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Το Προϊστορικό Νεκροταφείο, το πρωιμότερο νεκροταφείο των Μυκηνών, ξεκινά στους Μεσοελλαδικούς χρόνους και εκτείνεται στη δυτική πλαγιά της ακρόπολης. Περιλαμβάνει τον Ταφικό Κύκλο Α, καθώς και ταφές στην ευρύτερη περιοχή του Θρησκευτικού Κέντρου. Συνεχίζεται και εκτός των τειχών και οριοθετείται προς Ν από τον Ταφικό Κύκλο Β. Οι τάφοι είναι απλοί κιβωτιόσχημοι ή λακκοειδείς. Κατά την ΥΕ ΙΙΙ Α Περίοδο (1400–1300 π.Χ.), η έντονη οικοδομική δραστηριότητα, μέσα και έξω από την Ακρόπολη, αποτρέπει τις νέες ταφές στο χώρο αυτό.

Η θέση των Μυκηνών δεν αμφισβητήθηκε ποτέ, αφού τα ερείπια δεν καλύφθηκαν ποτέ, όπως και η Πύλη των Λεόντων, παρέμεναν πάντα ορατοί. Το 1876 ο ονειροπόλος Heinrich Schliemann ανέσκαψε τις Μυκήνες για 14 εβδομάδες, ανακάλυψε τον Ταφικό Περίβολο Α, όπου οι βασιλικοί λακκοειδείς τάφοι ήταν πλούσιοι σε κτερίσματα από χρυσό, ασήμι, ορείχαλκο και κεραμική. Ο λαμπρός πολιτισμός που ανακαλύφθηκε ονομάστηκε από τον Schliemann «Μυκηναϊκός» και η «πολύχρυσος Μυκήνη» προσέλαβε πραγματικό νόημα. Τα χρυσά κτερίσματα (προσωπίδες, μπρούτζινα ξίφη με χρυσές λαβές, διαδήματα, φύλλα χρυσού), είχαν

συνολικό βάρος 14 κιλών και εκτίθενται στο Ε.Α.Μ. Ο Schliemann συνέχισε τις ανασκαφές σε Τίρυνθα, Ορχομενό, ενώ είχαν προηγηθεί οι ανασκαφές στην Τροία (1871).

Η μυθική παράδοση αναφέρει τον Περσέα ως ιδρυτή των Μυκηνών, γιό του Δία και της Δανάης, της κόρης του Ακρισίου, βασιλιά του Άργους, απόγονου του Δαναού. Κατά τον Πausανία, ο Περσέας ονόμασε τη νέα πόλη Μυκήνες, είτε επειδή εκεί έπεσε ο μύκης του ξίφους του, είτε επειδή εκεί αποκαλύφθηκε η Περσεία Πηγή, κάτω από τη ρίζα ενός «μύκητος» (μανιταριού). Σύμφωνα με το μύθο, οι απόγονοι του Περσέα βασίλευσαν στις Μυκήνες για τρεις γενεές, με τελευταίο τον Ευρυσθέα, που σκοτώθηκε χωρίς να αφήσει απογόνους και έτσι οι κάτοικοι επέλεξαν ως βασιλιά τον Ατρέα, γιο του Πέλοπα και πατέρα του Αγαμέμνονα και του Μενέλαου.

Οι Μυκήνες ιδρύθηκαν ανάμεσα σε δύο ψηλούς κωνικούς λόφους, τον Προφήτη Ηλία (805 μ.) και τη Σάρα (660 μ.), πάνω σε χαμηλό ύψωμα (280 μ.) που δέσποζε στην αργολική πεδιάδα και είχε τον έλεγχο των οδικών και θαλάσσιων επικοινωνιών. Δύο χαράδρες, η Κοκορέτσα από Β και ο Χάβος από Ν απομονώνουν το ύψωμα και επιτρέπουν την πρόσβαση μόνο από δυτικά. Ελάχιστα κατάλοιπα οικοδομικών φάσεων, χρονολογούνται στην 7^η χιλιετία π.Χ., κατά τη νεολιθική εποχή. Στις αρχές της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. υπήρχε ένας μικρός οικισμός πάνω στο λόφο και ένα νεκροταφείο στη ΝΔ πλευρά, με απλές ταφές σε λάκκους. Γύρω στο 1700 π.Χ., εμφανίσθηκαν ηγεμονικές οικογένειες, που ετάφησαν στον Ταφικό Κύκλο Β. Γύρω στο 1600 π.Χ. οικοδομήθηκε μεγάλο κτήριο στην κορυφή του λόφου, ο Ταφικός Κύκλος Α και οι πρώτοι θολωτοί τάφοι. Τα περισσότερα ορατά μνημεία σήμερα, οικοδομήθηκαν μεταξύ 1350 π.Χ. και 1200 π.Χ. Η ανοικοδόμηση των ανακτόρων άρχισε γύρω στο 1350 π.Χ. Τότε ξεκίνησε και η οχύρωση της ακρόπολης σε τρεις φάσεις. Ο πρώτος περίβολος κτίστηκε με το κυκλώπειο σύστημα πάνω στο βράχο. Εκατό χρόνια αργότερα επεκτάθηκε η οχύρωση προς ΝΔ, κτίστηκε η Πύλη των Λεόντων με τον προμαχώνα της, ενώ ο Ταφικός Κύκλος Α (που αναδείχθηκε σε χώρο προγονολατρείας) και το Θρησκευτικό Κέντρο, εντάχθηκαν στον τειχισμένο χώρο και πιθανόν να κτίστηκε τότε ο «Θησαυρός του Ατρέα». Μετά από εκτεταμένη καταστροφή, ίσως σεισμό (γύρω στο 1200 π.Χ.), ακολούθησαν επισκευές και κατασκευάστηκε η επέκταση των τειχών προς ΒΑ του λόφου, ώστε να ενταχθεί στον τειχισμένο χώρο η υπόγεια δεξαμενή νερού και να υπάρξει ασφαλής και εύκολος εφοδιασμός σε νερό της ακρόπολης. Επίσης οικοδομήθηκε η Βόρεια Πύλη, παρόμοια με την Πύλη των Λεόντων. Αλληπάλληλες καταστροφές συνοδευόμενες από πυρκαγιά, οδήγησαν στην οριστική εγκατάλειψη του χώρου, γύρω στο 1100 π.Χ. Ο λόφος παρέμεινε πενιχρά κατοικημένος έως την κλασική εποχή. Δημιουργήθηκαν τοπικές ηρωικές λατρείες, ενώ στην κορυφή του λόφου ιδρύθηκε αρχαϊκός ναός, αφιερωμένος στην Ήρα ή στην Αθηνά. Το 468 π.Χ. το Άργος κατέλαβε και κατεδάφισε την οχύρωση, ενώ στην ελληνιστική περίοδο οι Αργείοι ίδρυσαν μια κώμη στην κορυφή του λόφου, επισκευάζοντας τα τείχη και κτίζοντας ένα μικρό θέατρο, πάνω στο δρόμο του θολωτού τάφου της Κλυταιμνήστρας. Τους επόμενους αιώνες η κωμόπολη παρέμεινε σχεδόν εγκαταλειμμένη. Επί Τουρκοκρατίας η ακρόπολη

ληλατήθηκε (18^{ος} – 19^{ος} αιώνας). Ο Schliemann ανέσκαψε το 1874 (πρώτη δοκιμαστική τομή) και το 1876. Ανασκαφές συνέχισαν κατόπιν οι Π. Σταματάκης (1883), Χ. Τσουντας (1889–1902), Δ. Ευαγγελίδης (1909), G. Rosenwaldt (1911), Κεραμόπουλος (1917), Α. J. B. Wace (1920–1923, 1939, 1950–1957), W. Taylour (1959–1969) εκ μέρους της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής, Ι. Παπαδημητρίου, Γ. Μυλωνάς, Δ. Θεοχάρης (1952–1955), Ν. Βερδέλης, Σ. Ιακωβίδης (1959, 1964–1974) για την Αρχαιολογική Εταιρεία. Αναστηλωτικές εργασίες πραγματοποίησαν οι Α. Ορλάνδος και Ε. Στίκας (1950–1955), ενώ αναστηλωτικές εργασίες βρίσκονται σε εξέλιξη από το 1998 («Συντήρηση – Στερέωση–Ανάδειξη των Μνημείων της Ακροπόλεως Μυκηνών και του Ευρύτερου Περιβάλλοντος Χώρου»). Ο αρχαιολογικός χώρος και το αρχαιολογικό μουσείο έχουν αναβαθμιστεί αισθητά, τα τελευταία 25 χρόνια.

Ο αρχαιολογικός χώρος των Μυκηνών περιλαμβάνει την τειχισμένη ακρόπολη στην κορυφή του υψώματος και διάσπαρτα οικιστικά και ταφικά συγκροτήματα, έξω από τα τείχη, στα Δ και ΝΔ. Η ακρόπολη έχει κάτοψη σχεδόν τριγωνική και περιβάλλεται από τα λεγόμενα «κυκλώπεια τείχη», κτισμένα από τεράστιες πολυγωνικές, με ευθείες πλευρές πέτρες, που έχουν ακριβή συναρμογή. Η κύρια είσοδος στη ΒΔ γωνία των τειχών, είναι η περίφημη Πύλη των Λεόντων, με ανάγλυφα στο ανακουφιστικό τρίγωνο δύο λιοντάρια που πατάνε σε δύο βωμούς και ανάμεσά τους παρεμβάλλεται κίονας με τμήμα του θριγκού, σύμβολο εξουσίας και δύναμης των Μυκηναίων βασιλιάδων, το παλαιότερο μνημειώδες ανάγλυφο–έμβλημα στον ευρωπαϊκό χώρο. Η Πύλη πλαισιώνεται αριστερά από τείχη και δεξιά από ογκώδη προμαχώνα-πύργο. Δεξιά και πίσω από την Πύλη των Λεόντων υπάρχουν τα κατάλοιπα της Σιταποθήκης και δίπλα βρίσκεται ο Ταφικός Περίβολος Α. Ακολουθεί μια σειρά κτηρίων, που πιθανότατα ήταν κατοικίες. Πλάι από την αναβάθρα προς το Μέγαρο, υπάρχει το Θρησκευτικό Κέντρο, ένα σύμπλεγμα ναών, ιερών και προσαρτημάτων σε τρία επίπεδα. Ανάμεσά τους το «Ιερό Γάμμα», η «Οικία με την τοιχογραφία» με τις τρεις γυναικείες μορφές, το Ιερό των Ειδώλων με τα θρανία και το υπερώο–άδυτο, η «Οικία Τσουντα» και η «Οικία του Αρχιερέως». Ένα μεγάλο κλιμακοστάσιο και μια πομπική οδός συνέδεαν το Μέγαρο με το μεγάλης έκτασης Θρησκευτικό Κέντρο. Το ανάκτορο δεσπόζει στο ψηλότερο σημείο του υψώματος και μια μεγάλη αναβάθρα το συνδέει με την Πύλη των Λεόντων. Το ανακτορικό συγκρότημα περιλαμβάνει τη μεγάλη αυλή, τον ξενώνα και το Μέγαρο (αίθουσα, πρόδρομος, δόμος). Στον δόμο βρισκόταν ο θρόνος του ηγεμόνα και μια κεντρική εστία, ανάμεσα σε τέσσερις κίονες. Περιλαμβάνονται επίσης χώροι αποθήκευσης και παραγωγής, τα βασιλικά εργαστήρια, χώροι λατρείας και κατοικίες, που πιθανότατα ανήκαν σε αξιωματούχους. Στο ΒΑ άκρο του τειχισμένου χώρου βρίσκεται η σύριγγα (δύο σήραγγες) κτισμένες κατά τον εκφορικό τρόπο, οι οποίες με σκαλοπάτια οδηγούν στην υπόγεια δεξαμενή νερού, 18 μ. βαθύτερα και έξω από τα τείχη και υδραγωγείται με πήλινους αγωγούς από την Περσεία Πηγή, σε απόσταση 360 μ., εντυπωσιακό επίτευγμα της μυκηναϊκής τεχνικής ύδρευσης. Το υπόγειο αυτό υδραγωγείο εξασφάλιζε τη συνεχή επάρκεια νερού στην ακρόπολη. Περίπου 50 μ.

νότια του Ταφικού Κύκλου Β, βρίσκονται τέσσερα κτήρια (Οικία των Ασπίδων, Οικία του Λαδέμπορου, Οικία των Σφιγγών και η Δυτική Οικία). Υπήρχε πυκνό οδικό δίκτυο, που συνέδεε τις Μυκήνες με τα άλλα μεγάλα κέντρα της περιοχής.

Ο υπέροχος ξεναγός μας Δρ. Αρχαιολογίας κ. Μάριος Μυλωνάς, έκανε αναλυτική ξενάγηση στον Ταφικό Κύκλο Β, στους τάφους της Κλυταιμνήστρας και του Αιγίσθου, στην ακρόπολη των Μυκηνών, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυκηνών και στο Θησαυρό του Ατρέα. Κατόπιν η περιηγητική ομάδα κατευθύνθηκε προς το Ναύπλιο για φαγητό, καφέ βόλτα και αργά το απόγευμα επέστρεψε στην Αθήνα γεμάτη όμορφες εικόνες και άριστες εντυπώσεις.

Βιβλιογραφία

- *Κείμενα έκθεσης Αρχαιολογικού Μουσείου Μυκηνών*
- *Κείμενα έκθεσης Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης*
- *Πετράκης Βασίλης, Οργάνωση, παραγωγή της υφαντικής στα μυκηναϊκά ανάκτορα, Διαλέξεις για το κοινό του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αρχαιολογία του Υφάσματος, Κύκλος 2, Αθήνα 2018*
- *Μπουλώτης Χρήστος, Μυκηναϊκή θρησκεία, Διαλέξεις για το κοινό του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα*
- *odysseus.culture.gr / Μυκήνες / Αρχαιολογικός Χώρος*
- *el.wikipedia.org/ΜάικλΒέντρις/ΤζωνΤσάντγουικ/Αποκρυπτογράφηση Γραμμικής Β*

